

Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi'nin Vatan Kasidesi

Muhittin ELİAÇIK¹

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Vatan kavramı insanların zihinlerinde hep olumlu sıfatlarla yer tutmuş bir kavramdır. Modern vatan anlayışı önce İngiltere'de, sonra da Fransa'da ortaya çıkmış ve kralın yerine ulus, halk veya vatanla özdeşleşen bir devlet anlayışı hâkim olmuştur. Türkiye'de ise yöneten ve yönetilen bakımından vatan kavramı dönemlere göre farklı duygular oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nde din ü devlet ve mülk ü millet söylemi esas alınmış, din ve devletin muhafazası, ülke ve milletin de muhafazası anlamına gelmiştir. Vatan kavramının Osmanlı aydınlarına değişik şeyler ifade ettiği de görülmekte olup son dönem Osmanlı âlimlerinden Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi de onlardan birisidir. O, Sultan II. Abdülhamid için yazdığı vatan kasidesinde neş'et ettiği vatani cennet, sevgili ve kutsal bir mekan imajı içinde işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Vatan, Osmanlı, Batı, Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi, kaside.

Cerkesîzâde Muhammed Tevfik Effendi's Vatan Ode

Abstract

The concept of homeland in the minds of people is a concept established with a positive adjective. The modern concept of homeland before appeared in England and then in France and the king instead of nations, peoples, or a state homeland is identified with the concept came to dominate. Manager and managed in terms of the concept of homeland in Turkey has created different feelings according to periods. In the Ottoman Empire religion and state and nation and the property was the basis of expression, religion and the state's preservation, the preservation of the country and the nation has come to mean. Homeland statement said different things to the Ottoman intellectuals. Cerkesîzâde Muhammed Tevfik Effendi that is one of Ottoman scholars recently one of them is, for II. Abdulhamid in his eulogy a homeland paradise, a place dear and sacred images were in the process.

Key words: Homeland, Ottoman, West, Cerkesîzâde Muhammed Tevfik Efendi, Ode

¹E-Posta: meliacik63@yahoo.com

GİRİŞ

Tanzimat döneminde M.Said Halim Paşa'nın, "Bir Müslüman'ın vatani, İslam'ın hüküm sürdüğü yerdir" diyerek başlattığı vatana bakış serüveni, II.Meşrutiyet sonrası gelişen Türkçülük akımının etkisiyle ve giderek küçülmeye başlayan coğrafyayı yeniden genişletmek hayali ile Turan'a dönüşürken giderek daha kutsal hale gelmiş, artan toprak kayıplarıyla sürekli değişen Türklerin vatani, önce Misâk-ı Milli, sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti ile ortaya konulmuştur (Büyükarman, 2008:142). Atatürk, CHP'nin 1935 tarihli parti programında: "Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlığını muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasî sınırlarımız içerisindeki kutsal varlıktır." demiştir.

Vatan, (bir yerde) doğup yaşamak veya ikamet etmek anlamında Arapça bir kelime olup, yerleşilip oturulan yere de yurt, memleket anlamında mavn denilmiş ve bu kelime bir şeyin olması gerektiği yer ve zamanı da ifade etmiştir. Türkçe'de, üzerinde devletin kurulduğu toprak parçası vatan, memleket, yurt, ülke, diyar, il gibi sözcüklerle anlatılmakla birlikte vatan ve yurt sözcüklerinin oluşturduğu ambiyans diğerlerinden hep üstün olmuştur. Vatan, farklı siyasi görüşlere sahip de olsalar insanların belleklerinde daima olumlu sıfatlarla yerleşmiş bir kavramdır. Modern vatan anlayışı önce İngiltere'de, sonra da Fransa'da ortaya çıkmış ve devlet olmaktan çıkan kralın yerine ulus, halk veya vatanla özdeşleşmiş bir devlet anlayışı hâkim olmuştur. 1789 Fransız devriminde temel kavram olan vatandaş sözü, insanların ortaklaşa oturduğu bir toprağı ve sosyal sınıfların varlığını kabul eden bir anlamı ifade etmiştir. Birbiriyle iç içe olan vatandaş, halk, ulus kavramları Avrupa'da rönesansla görülmeye başlamış, Fransız devrimi bu sürece hız kazandırmış ve 19. yüzyıl Avrupa için uluslar yüzyılı olmuştur (Gökberk, 1997: 82). İslam dünyasını ilk etkileyen de tâbiyeti, bir Osmanlı vatani ile belirsizce tanımlanmış bir Osmanlı milleti üzerinde toplama çabasına yol açan bu batı tipi vatancılık olmuştur (Lewis, 1993: 332). Yöneten ve yönetilen bakımından, vatan kavramının oluşturduğu duyguların ölçütlerinin Türkiye'de dönemlere göre farklı olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde din ü devlet ve mülk ü millet ifadesi esas alınmış, din ve devletin muhafazası, ülke ve milletin muhafazası anlamına gelmiş, ülkeye ve millete hizmet etmek de dine ve devlete hizmet etmek olarak kabul edilmiştir. Batı'da vatandaş kavramının kökü toprak, oturulan yer anlamına geldiği halde imparatorlukta tebaayı toprak değil, devlet belirlemiş ve devlet kavramı öncelik kazanmıştır (Koç, 1981: 84). Vatan deyiminin modern Türkiye'nin doğuşunda inişli çıkışlı bir tarihi olmuştur. Cevdet Paşa'ya göre 19. yüzyıl ortalarında bu deyim bir Türk askerine köy meydanından daha fazla bir şey ifade etmezdi. 19. yüzyıl sonlarında hürriyetçi vatancılığın havarisi Namık Kemal'e, Arabistan'ın

kutsal şehirleri de dâhil olmak üzere bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu ifade ediyordu. 1911'de pantürkist Ziya Gökalp için vatan ne Türkiye ne de Türkistan'dı; vatan geniş Turan ülkesi idi. 1917'de Sait Halim Paşa 'bir Müslüman'ın vatanı, şeriatın hüküm sürdüğü yerdir' fikrini ileri sürmüştür (Lewis, 1993: 356; Yazgan, 2007). Atatürk, Anadolu'da yeni bir vatan fikri ve devlet yapısı oluşturmaya çalışmış ve vatanı “Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütündür”(Seferoğlu ve Başbuğ, 1985: 4) şeklinde tanımlamıştır.

Vatan kavramı bizde daha ziyade Tanzimat sonrası anlam kazanmaya başlamış, 1853-1856 Kırım ve 1293 Osmanlı-Rus harplerinden sonra da gurbet duyguları vatan kavramına yeni boyutlar kazandırmıştır. Eskiden askerlik ve memuriyet dışında, bir kişinin doğup büyüdüğü yerin dışına sıkça çıkması, gurbet hayatı yaşaması çok fazla görülmezken savaşımlardan sonra oluşan buhranlı ortam bir iç göçü beraberinde getirmiş, edebiyata vatan ve gurbet teması girmeye başlamış ve bu konu şiirlerde, nesirlerde yeni imge ve imajlarla işlenmeye başlamıştır. Bunun örneklerine cönklerle kaydedilmiş destan manzumelerinden şiir mecmualarında görülen gurbet şiirlerine, çeşitli gazete ve dergilerdeki şiirlerden tefrika yazılarına kadar bolca rastlanmaktadır.

Vatan Kavramı

Vatan, Arapça kökenli bir kelime olup sözlüklerde: “bir insanın doğup büyüdüğü veya yaşadığı yer, memleket, maskat-ı re's, yurt” (Sami, 1989:1493; Ali Nazımâ-Faik Reşad, 2002:552), “bir insanın ikametgâhı olan menzil, yurt; sığır, koyun vs.nin ağıl ve ahır” (Asım,1304:778); “insanın oturduğu veya yerleştiği ve vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmet, vatan-ı süknâ diye sınıflanan yer, memleket”(Dinî Ter. Söz., ty.:285) şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçe'de kullanılan vatan kelimesinin semantik seyri incelendiğinde, doğum yeri anlamına gelen bir Arapça kelimenin Türkçeleştirilmiş şekli olduğu ve Arapça “vatane(yerleşmek, ikâmet etmek)” fiilinden türeyerek ikâmet edilen yer anlamında kullanıldığı görülmekte ve aynı kökten gelen tavattun kelimesinin “bir yeri yurt edinmek”, mavtın kelimesinin “vatan ve yurt”, vatanî kelimesinin de “yerli, millî, yurtsever” anlamını ifade ettiği gözlenmektedir (Sütçü, 2004:18). Vatan, Türk-İslam tarihinin çeşitli evrelerinde ulus (ülke), yurt, toprak, mülk, memleket, memâlik-i mahrûsa, memâlik-i şâhâne, babayurdu, anavatan gibi kavramlarla karşılanmış olup Batı kültüründe ise homeland, country, fatherland, motherland, die Heimat, das Vaterland, patrie kelimeleriyle anlam bulmuştur. Ayrıca, vatan kelimesinin 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar doğum yeri ile sınırlı bir mekanı ifade ettiği,

Karagöz ve Ortaoyunlarında mahallenin küçük birer vatan olarak algılanmasından anlaşılmaktadır (Büyükarman, 2008: 129-130). Osmanlı'da Tanzimat'ın ilanına kadar henüz siyasî bir değer içermeyip halk için sadece mahalli bir değere sahip olan vatan kelimesi, hatt-ı humâyûn, muahede ve diğer resmi belgelerde bugünkü anlamının yerine 'memâlik-i mahrûsa', 'memâlik-i şâhâne' gibi ifadelerle geçmiş, Tanzimat'ın ilanından sonra ise Fransız Devrimi'nin yarattığı etkiyle siyasî bir anlam kazanarak genişlemiştir. Vatan kavramı, Divan edebiyatında kişinin doğduğu yer, memleket, sıra, sevgilinin bulunduğu yer anlamında kullanılmış, Fuzûlî'de sevgilinin semti olurken (Birinci, 1998: 47-58), vatanını terk etmek zorunda kalan Cem Sultan'da sevgi ve hasret olarak karşımıza çıkmıştır (Banarlı, 1972: 53-64). Bu kelime, Tanzimat'tan sonra Batılı fikir akımlarının da etkisiyle anlam genişlemesine uğrayarak siyasî bir nitelik kazanıp bir ulusun veya otoritenin hâkimiyetindeki toprak parçasını ifade etmiş, II. Meşrutiyet'ten sonra gelişen Türkçülük akımının etkisiyle Turan'a dönüşmüş, Cumhuriyet'ten sonra ise Anadolu'yu ifade eden bir kavram olmuştur. Avrupai tarzda vatan anlayışı ilk kez Tanzimat dönemi aydınlarında görülmüş ve Münif Paşa'nın 1859'da Fontenelle, Fénelon ve Voltaire'den topladığı diyaloglarla oluşturduğu Muhâverât-ı Hikemiyye'sinde vatan sevgisi yerleşik anlayıştan farklı olarak Batılı anlayışla ele alınmış, Abdülhak Hâmid ve Namık Kemal'in piyeslerinde de yaklaşık aynı çerçevede bir anlayış hakim olmuştur. Türk tiyatro edebiyatı da vatan kavramının algılanışındaki dönüşüm ve değişimi çok iyi yansıtmakta olup, 1860 yılından Cumhuriyetin ilk yirmi yılına kadar geçen sürede vatan temasını işleyen yaklaşık 121 kitap basılmış ve bunların 13'ü Tanzimat döneminde, 47'si II. Meşrutiyet döneminde, 61'i de Cumhuriyet döneminde yazılmıştır (Büyükarman, 2008: 128,130).

Vatan kavramı, Yeni Osmanlılar'ın Londra'da sürgündeyken çıkardığı Hürriyet gazetesinin ilk sayısındaki "Hubbül-vatan mine'l-imân" başlıklı imzasız yazıda ele alınmış, aynı gazetede Namık Kemal'in "Hürriyet" başlıklı makalesiyle bu kavram daha geniş işlenmiş, Namık Kemal'in 1873'de yayımladığı Vatan" makalesinde vatan fikri ve sevgisi açıklanmış, Vatan yahut Silistre piyesi ise Batı tesiri ve tarzında ilk oyun olmuştur. Namık Kemal'e göre vatan, savaş meydanlarında kılıçla veya kalemle çizilmiş sınırlardan daha farklı anlamlara sahip olup, bir vatani vatan yapan öncelikle mukaddes bir fikirdir ve bu da bir toplumu toplum yapan ahlakî ve içtimaî fikirlerin bütünüdür. Vatan konusundaki düşünceleriyle mühim bir etki oluşturan Namık Kemal, Akif Bey, Gülnihal ve Celâleddin Harzemşah piyeslerinde de aynı konuyu işlemiştir (Büyükarman, 2008: 131-133). Vatan kavramı Osmanlı düşüncesinde sınırlar daraldıkça daha önemli hale gelmiş ve eskiden hudutları aşıp cenge giden cihangir savaşçı yerine, mevcut sınırları korumaya çalışan vatanperver tipi ortaya çıkmıştır (Enginün, 1993: 18). Türk vatanseverliği ve milliyetçiliğinde bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet

devrinde Osmanlı aydınları vatanı kurtarmanın yeni yolunu artık Türk milliyetçiliğinde görmüşler, Balkan savaşlarının olumsuz etkisiyle de Osmanlılık fikri çöktüğünden, küçülen coğrafyanın etkisiyle Türklerin yeni vatanı artık Anadolu olmuş, Sami Paşazade Sezai, Tahsin Nahid, Ruhsan Nevvare vs. yazarlar Anadolu'nun önemine işaret eden yazılar yazmışlardır (Büyükarman, 2008: 137-138). Balkan savaşları, Trablusgarp ve Bingazi'nin kaybedilmesi ve Sevr ile tüm imparatorluğun parçalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, vatan fikrinin seyrini de değiştirmiş, Mustafa Kemal 1920'de Misâk-ı Millî Beyannamesi ile millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırlarını çizmiş, Erzurum Kongresi'nde de vatanın bölünmez bir bütün olduğunu yinelemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da sınırları çizilmiş yeni vatan, inşasına çalışılan ulusa yeni bir tarih bilinci ve vatan anlayışı verilmek istenmiş, yeni kurulmuş Cumhuriyet'in vatanı, "Nihayet Türkiye, yalnız Türklerin hâkim olduğu yerlerde (...) memleket şekline girdi" ifadeleriyle tanımlanmıştır (Duran, 1939: 5).

Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Vatan Temi

Siyasi ve içtimai konuların önem kazandığı Tanzimat sonrası dönemde şiirin konusu da zenginleşmiş ve Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi Tanzimat'ın birinci kuşağından şair ve yazarlar siyasi ve içtimai konuları, ikinci kuşağından Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hâmid gibi şair ve yazarlar ise ferdî konuları öne çıkarmışlardır. Şinasi "hak, adalet, medeniyet, millet, hükümet, kanun, reisicumhur" gibi konuları, Ziya Paşa "hürriyet, müsavat, cumhuriyet" gibi değerleri, Namık Kemal de "hak, adalet, hürriyet, vatan" gibi temaları yoğun biçimde işlemişlerdir. Siyasi ve içtimai konulara paralel olarak gurbet duygularıyla birlikte sıkça ele alınıp işlenen konulardan birisi de vatan kavramı olmuş ve şair ve yazarların şiirlerini ve nesirlerini en çok süsleyen konular arasında bulunmuştur. Gerek 1853-1856 Kırım, gerekse 1293 Osmanlı-Rus harbi Türk edebiyatında destanlara konu olan ve gurbet duygularıyla birleşerek vatani duyguların gelişmesine zemin hazırlayan iki harp olmuştur. Gurbette geçen sıkıntı ve ızdırıp dolu günler tabii olarak vatan ve sılaya olan hasretin artması ve vatan teminin gelişmesine yol açmıştır. Vatan kavramının anlamının genişlemesi hiç şüphesiz batılı düşünce hareketlerinin etkisiyle olmuş; ancak sözkonusu iki harp da bu kavramın anlam genişlemesinde pay sahibi bulunmuştur. Bu konuda Salih Hayri'nin Hayrâbâd, Ahmed Rızâ'nın Manzûme-i Sivastopol ve Süleyman Şâdî'nin Muzaffernâme adlı manzum eserleriyle² (Çakır, 2009: 1836-1839) Aşık

² Süleyman Şâdî ayrıca bir "vatan gazeli" yazmış ve bu gazel Kırım Harbi sırasında vatan temasını işleyen şiirlerin en önemlilerinden sayılmıştır. Bu gazelin matla beyti: "Bülbül-i cân verür neş'e o gülbâr-ı vatan-Mest eder âşıkı bûy-i gül-i bîhâr-i vatan" şeklindedir (Kırzioğlu, 1955: 58; Çakır, 2009: 1850-1851).

Selimî, Eflâkî, Gülzârî, Yusuf Halis Efendi (Şehnâme-i Osmanî) ve Bezmî gibi şairlerin destanlarında vatan teması bu yönde işlenmiş, bunlar arasında Kırım harbinden en fazla etkilenen ve Namık Kemal'den önce Türk şiirinde vatan fikrini işleyen şairlerden birisi olarak öne çıkan Yusuf Halis Efendi'nin ayrı bir yeri bulunmuştur. Kendisi için ilk büyük vatan şairi tanımı kullanılmış (Kırzioğlu, 1955: 216-218) olan Yusuf Halis Efendi, Kırım harbine dair birkaç manzume kaleme almış ve bunları daha sonra “Şehname-i Osmanî”³sinde bir araya getirmiştir. Yusuf Hâlis Efendi, “Sultan III. Selim zamanından beri 'sevgilinin yurdu' mânâsını kaybetmekte olan 'vatan' mazmûnunu bir siyasî kavram şeklinde kullanmıştır (Özgül, 2006: 6). Eserde bulunan “Muharebeye dâir nazm olunmuş eş'âra fezleke olarak vatan kasîdesi” başlıklı manzumenin ilk dört mısraı şöyledir:

İbn-i vakt oldu aceb şimdiki ebnâ-yı vatan
Vatana can fedâ eyledi âbâ-yı vatan
Mâl ü serden geçerek devlet ü dîn uğrunda
Can verip millet için etdiler ihyâ-yı vatan
Lâf uran sıdk u hamiyetde egerçi çokdur
Lîk pek az bulunur öyle fedâyâ-yı vatan
Saçma bir lâf sanır sâde-dilân ü cühelâ
Niçe bin cild olur şerh-i mezâyâ-yı vatan (Çakır, 2009: 1851)

Batılı anlamda vatan kavramı Tanzimat sonrası dönemde Yusuf Hâlis Efendi'nin manzumelerinden başka, Münif Paşa'nın Muhâverât-ı Hikemiyye'siyle Abdülhak Hâmid ve Namık Kemal'in piyeslerinde ve diğer şair ve yazarların eserlerinde işlenip giderek yaygınlaşmıştır. Namık Kemal'in “Hürriyet” ve “Vatan” başlıklı iki makalesiyle Vatan yahut Silistre, Akif Bey, Gülnihal ve Celâleddin Harzemşah piyesleri ve “bir vatani vatan yapanın mukaddes bir fikir, bir toplumu toplum yapanın da ahlakî ve içtimâî fikirler olduğu” yönündeki görüşü batılı anlamda vatan kavramının yerleşmesinde mühim bir amil olmuştur. Nitekim birçok kalem mahsulünde “Hubbül-vatan mine'l-imân” düsturu esas alınarak vatan temi sevgili imajıyla birlikte işlenmiştir.

Namık Kemal, mütekerrir muhammes şeklinde yazdığı altı bendlik “Vatan Mersiyesi”nde kötü bir duruma düştüğünü belirttiği vatanla ilgili duygularını karamsarlık içinde anlatmıştır. Bu mersiyede: “Mübarek vatanın her yeri yanıp duman ve ateşleri göğe savrulurken buna seyirci kalındığı ve namuslu kişilerin Allah için adâleti sağlaması gerektiği; bu anlı şanlı devletin şehitleri bu fânî âlemi doldurduğu hâlde şimdi onun yasını tutacak bir çocuğunun kalmadığı; biçare vatanın ağlayarak şânıyla gittiği; bunca yetimin gözünün yaşının silinmediği ve vatanın taşlarının vatanın bağına çarpıldığı;

³ Yusuf Hâlis Efendi, *Şehnâme-i Osmânî*, Cerfide-i Havadis Matbaası, İstanbul 1872.

bir zamanlar ikbal âleminde sultanken şimdi perişan bir halde bir kan içicinin keyfine kurban olunduğu söylenmiş ve her bendin sonunda “Düşman, vatanın bağına hançerini dayadı; (maalesef) kara bahtlı anasını kurtaracak birisi yokmuş.” nakaratı söylenmiştir. Bilindiğini üzere, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara’da kurulan mecliste bir vekilin meclis kürsüsünde Namık Kemal’in nakaratta söylediği bu sözlere Mustafa Kemal:

*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini*

şeklinde cevap vermiştir.

Namık Kemal, nazım şekli “Vatan Mersiyesi” ile aynı olan “Vatan Şarkısı”nda da: “Bütün düşüncemiz vatanın ikbalidir; sınırlarımızın kalesi kul toprağıdır; biz süsleri kanlı kefen olan Osmanlılarız. Bayrağımızda görünen, kan ile kılıçtır; ovamızda dağımızda can korkusu bulunmaz; toprağımızın her köşesinde bir arslan yatar. Top patlasın, ateşleri etrafa saçılsın; cennet kapısı can veren kardeşlere açılsın; dünyada ne bulduk ki ölümden kaçalım. Savaşta şehadetle emelimize ulaşıyoruz; biz can verip nâm alan Osmanlılarız.” demiştir. Vatan temi Tanzimat sonrası dönemde batılı anlayışla ele alınarak anlam genişlemesine uğramakla kalmamış, sevgili imajı da artık somut bir varlık hâlinde, vatan olarak ele alınmaya başlamıştır. Namık Kemal’de ve diğer şairlerde vatanın sevgili olarak ele alındığına dair örnekler vardır. Bu örneklerden birisi de vatan temini farklı bir kulvarda işleyen, kazaskerlik ve bazı üst düzey görevlerde bulunmuş, ulemadan bir zat olan Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi’dir.

Muhammed Tevfik Efendi'nin Vatan Kasidesi

Hayatı ve kişiliği hakkındaki bilgileri bir sonraki bahiste vereceğimiz Muhammed Tevfik Efendi görevli bulunduğu, kendisine gurbet gibi gelen bir Osmanlı şehrinde, muhtemelen Halep’te, Sultan II. Abdülhamid için vatan redifli kasidesini yazmıştır. Karışık ve çalkantılı bir dönemde Sultan II. Abdülhamid için yazdığı bu kasidede vatan sevgilisini, padişahı ve vatan düşmanlarını o zamanın şartları içinde anlatmaktadır. Bu kasidede vatan temi, şairin doğup büyüdüğü memlekete duyduğu gurbet acısıyla birleşerek bir sevgili imajı içinde ele alınmakta, ondan hareketle padişaha ve onun adaletli devrine düzülen methiyelerle genişlemektedir. Bu kaside o devrin diğer vatanî şiirleri içinde farklı bir anlam ve anlayışta bulunmayıp, vatan kavramı batılı anlamda ve Namık Kemal ve diğerlerinin ele aldığı biçimde işlenmiştir. Ancak, Namık Kemal ve diğerlerinin karamsar ve kara bir tablo içinde sundukları vatan, bu kasidede umut, güven ve parlak hayaller içinde düşünülmekte, siyasi ve sosyal bir söylemden ziyade vatanın faziletleriyle ona

hizmet, bağlılık ve sevgi ifadeleri öne çıkmaktadır. Padişaha olan sevgi, güven ve bağlılık en üst düzeyde bulunmakta, vatan ise: “Binlerce düşkün aşığına yok edecek kadar güzel bir âfet-i cân ve bir Züleyhâ” olarak tanımlanmaktadır. Bu kasidede vatan kavramı daha ziyade: “Hükümdarlar, değeri olmamış olsaydı yoluna can feda ederek vatan kavgası yaparlardı mıydı?” denilerek ülke anlamında kullanılmışsa da, “Ondan uzun zamandır ayrı kalalı bana vatanın çakıllığı kiblegâh oldu. Feleğin ardı ardına gelen fitnesi mecbur etti, yoksa kim vatanın köhne yerini terk ederdi.” denilerek şehir, doğum yeri, köy anlamına gelebilecek şekilde de ele alınmıştır. Muhammed Tevfik Efendi, vatani genellikle sevgili imajı içinde işlemiş ve “Havaya doğru her baktığımda gözümde vatanın çehresi görünür, gurbet acısıyla tükenen vatan çocukları da sevgiliye kavuşmayla hayat bulurlar” demiştir. Ona göre: “Bir kişi gurbet elde saygın olsa dahi onun kalbi elbette vatani arzu eder.” M. Tevfik Efendi: “İçimin “Tür”ünde kavuşmayı arzu ederken vatanın çakan şimşegi beni kararsız kıldı ve vatan Leylâsı artık beni göremezsin diyerek yüzünün müjdesini güzelce îmâ etti” demiştir. “Vatanın hayali de dikkatli bakıldıkça her an bir sevgili sûretine girmekte”dir. M. Tevfik Efendi vatani sevgili imajı içinde anlatırken padişahı da vatanla birlikte ele almayı ihmal etmemiş, vatanın değerinin padişahıtan dolayı arttığını söylemiştir. Diğer vatani şiirlerde Sultan II. Abdülhamid devrine muhalefetin de etkisiyle gösterilmiş olan siyasi ve sosyal tavırla muhalif ve saldırgan tutum hiç görülmemekte, ancak kasidenin sonlarında vatan hainlerine beddua edilmekten de geri durulmamaktadır. Ona göre Sultan Abdülhamid Han, vatanın değerini artıran bir cevherdir: “Vatana gelen bu hesaba gelmez şeref, vatana parlaklık veren padişahın eseridir. Şimdi dünyada vatan için mütalaa süren, cihanın şâhı Hazret-i Abdülhamid Handır. O, öyle bir eşsiz cevherdir ki vatanın şâhı adamı onun zatına baksa benzerini göremez. Vatanın büyük hükümdarına edilen hizmetin kurtuluş sebebi olduğunda şüphe mi var? Ey zatına nisbetle şân ve şeref bulan vatan, ve ey devletinin eşliğinin tozu vatanın kimyası olan! Büyüklük kılıcının korkusuyla vatan sahrasının bir avuç haydudu her tarafta yok oldu. Vatanın köhne köşeleri senin zamanında feleğin kiskanılanı olacak kadar izzet ve şeref buldu. Senin şimdi adâletli devrinde vatanın kış mevsimi, eski zamanın nevbaharı gibidir. Vatanın birçok kistrâsı eşliğine yüz sürüp değer, şeref ve nam kazandı. Vatanın kınalı kekligi onun kanadının altında olmasa bir çakır pençesine düşerdi. Sende bu keramet varken vatanın tuğrası her hükmünü tüm dünyada su gibi yürütür. Senin lütfunun bereketiyle vatanın cennet yurdu feleğin haksız zulmüyle dünyanın cevrinden uzaktır. Vatanın beyaz tennuresinin günahsızlık eteği senin mübarek devrinde hiç lekelenmedi. Allah senin saltanatının övücü namına vatani sonsuza değin yerinde bıraksın. Ne kadar vatan düşmanı varsa vatani yok olsun, ahireti de cehennem.”

M. Tevfik Efendi'nin, vatani padişahla birlikte mütalaa edip umut, sevgi ve adaleti öne çıkaran iyimser düşüncelerine karşılık, Namık Kemal başta olmak

üzere diğer yazarlarda vatanın içinde bulunduğu durum genellikle umutsuz ve karamsar bir havada ele alınmış; padişah için olumsuz düşünceler serdedilmiştir. Ayrıca, Yusuf Hâlis Efendi'nin kasidesinde: “Vatanın babaları vatan için canlarını fedâ etmiş ve dîn ü devlet uğrunda maldan baştan geçerek millet için can verip vatani ihyâ etmişlerken şimdiki vatan çocukları acayip bir zamane çocuğu oldu. Sıdk u hamiyette her ne kadar laf eden çoksa da öyle vatan fedaisi çok az bulunur.” şeklinde dile getirilen vatana kayıtsızlık ve hamiyetsizlik eleştirisi diğer vatani şiirlerin de ortak özelliği olmuştur.

ÇERKEŞİZÂDE MUHAMMED TEVFIK EFENDİ

Osmanlı ilmiye teşkilâtı içinde yüksek görevlerde bulunmuş 19. yüzyıl Osmanlı ulemasından olup aynı zamanda iyi bir şairdir ve ilim ve fikir adamlarının çokluğuyla dikkati çeken Çerkeşizâdeler ailesinden gelmektedir.⁴ Şiirlerinde Tefvik mahlasını kullanmıştır. Yukarıda adı geçen Çerkeşi Mustafa Efendi'nin oğlu Osman Vehbi Efendi'nin oğludur. 1826'da Ankara'da doğmuş ve ilk tahsilini babasından almıştır. 1847'de yüksek öğrenim için İstanbul'a giderek Vidinli Mustafa ve Hafız Seyyid Efendilerden dersler almış ve 1854'de icazet almaya hak kazanmıştır. Kadılık mesleğinde önce 1856'da Beşiktaş, iki yıl sonra Halep ve sonra sırayla Bursa, Kayseri, Balıkesir, Çankırı kadılıklarında bulunmuştur. 1866'da önemli bir kadılık olan Mısır-ı Kahire kadılığına getirilmiştir. İki yıl sonra Kastamonu Vilayeti müfettiş hükkamlığına atanmış, daha sonra 1870'de yine önemli bir kadılık olan Medine-i Münevvere kadılığına atanmıştır. Bu görevinin bitiminden sonra Ankara'ya dönerek on iki yıl müderrislik yapmıştır. Bu zaman zarfında birçok öğrenciye icazet vermiş, eserler yazmış ve yaptığı bazı önemli hizmetlerden

⁴ Bu ailenin atası Çankırı'nın Çerkeş ilçesinden Çerkeşi Mustafa Efendi (1743-1814)'dir. Çerkeşi Mustafa Efendi, vaktiyle Kastamonu vilâyetine bağlı olan Çankırı sancağının Çerkeş kasabasında doğmuştur. Halvetiyye-Şâbâniyye tarikatının Çerkeşiyye kolunun da kurucusu olan Mustafa Efendi *Risâle fi-tahkiki't-tasavvuf* adlı eserinden anlaşıldığına göre Sultan II. Mahmud devrinde önemli bir nüfuza sahiptir ve ünü İstanbul'da saraya kadar ulaşmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Mehmed, Mesud ve Osman Vehbi adlarında üç oğlu olup Çerkeşizâdeler adlı ulema ailesi Osman Vehbi Efendi'nin (ö.1860) soyundan İstanbul'da meydana gelmiştir. Onun, II. Mahmud için kaleme aldığı *el-Hisnü'l-hasin* ve *Tasrifatü'l-Fârisiyye* adlı iki kitap basılmıştır. Osman Vehbi Efendi, babası Çerkeşi Mustafa Efendi'nin ölümünden sonra Ankara'ya yerleşerek şehrin tanınmış âlimlerinden birisi olmuştur. Kendisi sûr-ı hümayûn için 1834'de İstanbul'a davet edildiğinde Sultan II. Mahmud tarafından ilmiye rütbelerinden İstanbul rüusuyla taltif edilmiştir. Bu sırada sekiz yaşlarında olan oğlu Muhammed Tefvik Efendi de babasıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Çerkeşizâdeler ailesinden Muhammed Tefvik Efendi ve oğlu nakibüleşraf Ahmet Muhtar Efendi, Osman Vehbi Efendi'nin Mehmet Refî adlı oğlundan olan torunu ilim ve fikir adamı Halil Halid Bey gibi tanınmış ilim ve fikir adamları çıkmıştır (OM, 2000: 1/55; Vicdani, 1338-41: 72-77; Azamat, 1984: 330; DİA, 1993: 272; Abdülkadiroğlu, 1986: 338-48).

dolayı üçüncü rütbeden bir kıt'a Osmanlı nişanıyla taltif edilmiştir. 1880'de uhdesine İstanbul yüksek payesi ve ikinci rütbeden bir kıt'a Mecîdî nişanı verilerek Mahkeme-i Teftiş müsteşarlığına atanmış, 1883'de de en önemli kadılık olan İstanbul kadılığına atanmıştır. Üç yıl İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1886'da Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliği de eklenerek Rumeli kazaskerliği muavinliğine atanmış, aynı yıl Meclis-i Meşâyih Nezâreti başkanı olmuş, 1889'da Anadolu, ertesi yıl Rumeli kazaskerliği pâyelerini almış ve şeyhülislamlığın Meclis-i Müellefât Encümeni başkanlığına atanmıştır. Dedesinin tarikatına mensup olan Muhammed Tevfik Efendi 1893'de 67 yaşında vefat etmiş ve İstanbul Aksaray'da Ekmel Dergâh'ına defnedilmiştir. Oğlu Ahmed Muhtar Efendi nakîbü'l-çerâflık görevinde bulunmuştur (Kasâid, 1304: 46; OM, 2000: I/271; DİA, 1993:272).

Eserleri

Muhammed Tevfik Efendi ilmiyede önemli görevlere atanmış ve şeyhülislamlığa ramak kalmışken vefat etmiştir. Çoğu Arapça ve dinî konulu olan şu eserleri yazmıştır: *Meziyyet-i İslâmiyye* (İstanbul 1306), *Gâyetü'l-beyân fi-ilmî'l-mîzân* (İstanbul 1306), *Behcetü't-tarf fi-ilmî's-sarf* (İstanbul 1308), *İcmâl-i Nahv-i Arabî, Hediyyetü's-sıbyân* (İstanbul 1308), *Miftâhü'l-akâid* (İstanbul 1301), *Levâiyhü'l-kudsiyye fi-fezâili Şeyhu Ekber* (İstanbul 1303), *Mecmûa-i Fezâil, el-İtkân fi-tahkîki'l-îmân, Tahkîk-i İdrâkât, Risâle fi-kabûli't-tevbe. Şerh-i Akâid-i Neseî Tercümesindeki Hatâlara Dâir Risâle. Kasaid-i Tevfik* (1286 Şam, 1304 İstanbul)

Şiirleri

Şiirlerinde Tevfik mahlasını kullanan Muhammed Tevfik Efendi usta bir şair olup şiirleri eski adıyla Divançe, yeni adıyla Kasâid-i Tevfik adlı eserinde bir araya getirilmiştir. Divançe önce 1283'de Mısır'da basılmış, daha sonra çeşitli konulardaki kasideleri de eklenerek Kasâid-i Tevfik adıyla 1286'da Şam'da, 1304'de de ikinci kez İstanbul'da basılmıştır.⁵ Kasâid-i Tevfik'teki şiirlerin ikisi hariç tümü kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Genellikle kaside nazım şekliyle yazılmış şiirleri, onun klasik edebiyatın son başarılı temsilcilerinden birisi olduğunu gösterir. Ayrıca, şiirlerinde klasik edebiyatta sebk-i Hindi adı verilen uslûba daha yatkın olduğu görülür. Şiirlerinden, divan şiirinin mazmun, imge ve imajlarına aşına, parlak, ince ve derin hayallere sahip bir âlim şair olduğu anlaşılmaktadır.

Şiirlerine şekil olarak baktığımızda divançesinde toplam 18 şiirin olduğunu, bunların 16'sının kaside, birisinin mesnevi ve birisinin de terki-i bend olduğunu görüyoruz. Toplam beyit sayısı 1040'dır. 1 tevhid, 6 na't, ikisi Abdülaziz, üçü Sultan II. Abdülhamid, ikisi iki ayrı şeyhülislam, ikisi de Musa

⁵ *Kasaid-i Tevfik*. Mihran Matbaası, İstanbul 1304.

Safveti Paşa için toplam 9 kaside, 1 terki-i bend ve 1 mesnevi bulunmaktadır. Kasideler klasik tertip usulüne uygun olup önce nesip(2, 7 ve 14. Kasideler fahriye ile başlar ve bu durum Nef'i tesirinin açık bir göstergesidir), girizgah, medhiye, tegazzül (2. ve 5. kasidede medhiyeden öncedir), fahriye ve dua gelir. Bazı kasidelerde (11. kaside gibi) fahriye yoktur. Şiirlerin konuları ve beyit sayıları şöyledir:

1. Tevhîd-i Bârî. Kainattaki varlıkların İlâhî ahenk içinde birliğinin esas alındığı, aruzun 4 mefâilün kalıbıyla yazıldığı uzun bir kaside olup 108 beyittir.
2. Nef'î'nin 45 beyitlik sözüm redifli kasidesine nazire 109 beyitlik bir na't olup aruzun 3 fâilâtün 1 fâilün kalıbıyla yazılmıştır.
3. 61 beyitlik bir na't olup *vücut* redifinden dolayı *Kaside-i Vücut* adını taşır. Aruzun 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
4. 39 beyitlik bir na't olup *imkân* redifinden dolayı *Kaside-i İmkâniyye* adını taşır. Aruzun 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
5. 47 beyitlik bir na't olup *Kaside-i Mi'râciyye* adını taşır. Aruzun 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
6. *Sahbâ-nâme-i Hakikat* adıyla tasavvufî hususlar işlenmiş 63 beyitlik bir na't olup aruzun 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır
7. 38 beyit bir na't olup 3 feilâtün 1 feilün kalıptır.
8. *Mersiye Der-hakk-ı Hazret-i İmam Hüseyin* başlıklı bir mersiye olup her biri on beyitten oluşan yedi bentlik bir terki-i bend şeklindedir. 3 fâilâtün 1 fâilün kalıbıyla yazılmıştır.
9. Sultan Abdülaziz için 69 beyitlik Rahşiyeye kasidesi. Aruzun 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
10. Ankara'daki kıtlık sebebiyle Sultan Abdülaziz'e yazılan 36 beyitlik *Kaside-i Kahtiyeye*. 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
11. Sultan II. Abdülhamid için yazılmış 39 beyitlik kaside. 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
12. Sûr-ı hümayûn vesilesiyle Sultan II. Abdülhamid için yazılmış 49 beyitlik kaside. 4 mefâilün vezniyle yazılmıştır.
13. Şeyhülislam Muhammed Sadeddin Efendi için yazılan 48 beyitlik kaside. 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
14. Şeyhülislam Ahmed Es'ad Efendi için yazılmış 41 beyitlik kaside. 4 mefâilün kalıbıyla yazılmıştır.
15. Musa Safveti Paşa için yazılmış 44 beyitlik *Kaside-i Bahâriyye*. 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
16. *Nasihâtü'l-ihvân* adıyla mesnevi şeklinde 69 beyitlik bir nasinatnâme. 3 feilâtün 1 feilün kalıbıyla yazılmıştır.
17. Şiire yeni başladığı sıralarda Musa Safveti Paşa için yazdığı 32 beyitlik kaside. 3 fâilâtün 1 fâilün kalıbıyla yazılmıştır.

18. Sultan Abdülhamid için yazılan 77 beyitlik vatan kasidesi. 3 *feilâtün 1 feilün* kalıbıyla yazılmıştır.

VATAN KASİDESİ

Sultan Abdülhamid için yazılan 77 beyitlik vatan redifli kasidenin ilk beytinde “vatanın gül-i ra'nâsının kokusu insana can verir; acaba vatanın inci doğuran toprağı canın cevheri midir” denilmiştir. Aruzun remel bahrinin feilâtün feilâtün feilâtün feilün kalıbıyla yazılmış bu kasidede Sultan II. Abdülhamid dönemine övgü, dua ve ona düşmanlık edenlere karşı da beddua edilmiştir. Kasidede sözkonusu edilen vatan “O büyük şehir hünerlilerin menşeyidir, bu vatanın biricik üstün kimesesi işte ona şahittir; lâkin bir zamanlar vatanın akıllı bir hocası olmuşken felek şimdi beni akılsız ve silik etti” ifadelerinden anlaşıldığına göre öncelikle şairin doğup büyüdüğü veya neş'et ettiği şehirdir. Ancak, kasidenin geneline bakıldığında övülen padişahın hükmü altındaki toprakların da kasedildiği ve mürsel mecaz yoluyla kapsamının genişlediği görülmektedir.

Kasidenin 48 beyitlik nesip kısmında içinde fahriye beyitleri de bulunan vatan üzerine tasvirler yapılmıştır. Buna göre: “vatanın kokusu insana can verir; toprağı cevherdir, ovası firdevs cenneti gibidir; dağlığı kistrâ tâciyla dolu olup genişliği zümrüt bir yaygıdır; lezzeti saf su gibi akan canlı bir ruhtur; vatan şarabının sohbeti eşsizdir; çakıllığı kiblegâhtır; kimse mecbur kalmadıkça köhne de olsa vatanını terk etmez; vatani hayal etmek olmasaydı aşırı sevgisinden insan biterdi; insana verilecek en ağır ceza onu vatanından ayrı bırakmaktır; gurbetteki birisi göğe doğru her baktığında vatanın çehresini görür; gurbet acısıyla tükenen vatan çocukları ona kavuşunca hayat bulurlar; gurbetteki saygınlığın vatan arzusu karşısında hiçbir önemi yoktur; gönül ehli bile vatan bilmeceğini binde bir çözer; vatanın hayali her an bir sevgili sûretiyle görünür; bir kimse vatanın yüz akı olsa uzun ömürlü ve parlak imanlı olur; kendisini vatan için harcayan Mesih'in sırrına erer; kimliğin keşfine vatan sebep olur; nâmı vatan süsler; geçmişin eserlerinin kime ait olduğu vatanla bilinir; hükümdarlar değerinden dolayı vatanın yolunda can vermişlerdir; vatani ibret gözüyle seyreden kaderin sırlarına vâkıf olur; vatanın hamile gecesi hayırlı evlatları ardı ardına dünyanın kucağına koymaktadır; vatanın mumu ne zaman yükselse melekler yere inerler; vatan denizinin dalgalanmasından emel dağının eteği saf incilerle dolar; vatan nimeti varken izzet ve ikbâl dışarda aranmaz; vatanın balı gökten inmiş İlâhî bir lütuftur; vatanın eczasının ilacı herkesin akıbetini sağlar; devlet bulmak için alçak feleğin Zâl'ine değil vatana dalkavukluk edilmelidir; gülün özü vatanın parlak Zühresine meftun olmuştur; vatanın güzel heykeli ayın sinesinde görünmektedir; vatanın güzel görünüşü feleğin gözünü kamaştırmıştır; vatan Züleyhâsı binlerce aşığı yok eden bir âfet-i candır; vatanın gümüşlüğü

Mûsâ'nın âsâsı gibi hasmını titretir; vatanın Ülker yıldızı yer küreyi nurla doldurur; kara talihimin ikizi olan "vatanım" ismi vatan imlâsıyla daha üstün olmuştur; vatanın parlak aynası bütün sırları gösterir; dünyada vatanın böyle mucizeli ve gönül süsleyen bir şiirini söyleyen var mıdır; bir zamanlar vatanın akıllı bir hocasıyken felek şimdi beni akılsız ve silik etti; vatanın bu parlak manzumesi dünyada kıyamete kadar bir hediyem olsun."

49. beyit girizgâh beyti olup "vatanın kafiyeli nazmı zihne sıkıntı vermeden maksada geçelim ey kalem" denilerek övülecek kişiyle ilgili methiye hazırlığına başlanmış ve devamındaki altı beyitte de "vatanın papağanı söze gelse bülbül susturup goncayı güldürür; vatanın ankâsı eger azamet dağı üzerinde kanatlınsa dünyayı uzun kanatlarının altına alır; vatanın lalası yumuşaklıkla gözlerini korkutmasa acaba zamanın birtakım insanları zabt olunur muydu; vatanın iyi huylu babası çocuklarını daima iyilik ve okşamayla sevindirir; sığınağımız vatan tûbâsının gölgesi olmasa feleğin gönül yakan darbesine dayanılır mıydı; vatana gelen bu büyük şeref vatana parlaklık veren padişahın eseridir" denilmiştir.

56. beyitte Sultan II.Abdülhamid Han anılmış ve devamında methiye beyitleri sıralanmıştır. Buna göre: "o, vatanın şaşı adamının zatına baktığında benzerini göremeyeceği bir eşsiz cevherdir; vatanın yüksek tahtı talih bereketiyle dünyayı aydınlattı; bu gidişle yerküre vatanın çok hızlı koşan atının ayağının altında kalacaktır; vatanın Naimâ'sı ile Cevdet'inin kalem mahsullerinde onun bir benzeri yoktur; vatanın büyük hükümdarına edilen hizmetin kurtuluş sebebi olduğunda şüphe yoktur; azamet kılıcının korkusuyla vatan sahrasının bir avuç haydudu yok olmuştur; vatanın köhne köşeleri onun zamanında feleğin kıskanılanı olacak kadar şeref bulmuştur; vatanın biricik incisi dünyada mezada çıksa kimse bir fiyat süremez ve yine onda kalır; onun adâletli devrinde vatanın kış mevsimi eski zamanın ilkbaharı gibidir; onun tahtgâhı sidre canibinde vatanın sırça köşkü olduğundan beri şânın debdesini almıştır ve feleğin beyt-i mamuru vatanın arkadaşı ve yoldaşı olamamıştır; vatanın birçok kistrâsı onun eşiğine yüz sürüp şeref kazandı; vatanın kınalı kekligi onun kanadının altında olmasaydı bir çakırın pençesine düşerdi; onda bu keramet varken vatanın tuğrası her hükmünü tüm dünyada su gibi yürütür; onun lütfunun bereketiyle vatanın cennet yurdu feleğin haksız zulmüyle dünyanın cevrenden uzaktır; vatanın beyaz tennuresinin günahsızlık eteği onun mübarek devrinde hiç kirlenmemiştir; vatanın kör gözünün bebeği onun azametinin incisinin bereketinden parlaklık bulmuştur."

75. beyitte duaya geçilmiş ve: "Ey gönül, zamanı geldi, gel sıdkile dua et de o, vatanın nimetlerini yapan kabul etsin; Allah senin saltanatının övücü namına sonsuza değin vatani yerinde bıraksın; her ne kadar vatan düşmanı zümre varsa vatani yok olsun, ahireti de cehennem" denilmiştir.

77 beyitlik kasidenin günümüz Türkçesiyle ifadesi şöyledir;
“Vatanın gül-i ra'nâsının kokusu insana can verir; vatanın inci doğuran toprağı acaba canın cevheri midir? Vatan ovasının gülşenine her baktığımda gözüme firdevs cenneti gibi görünürdü. Vatan dağlığının mücevheri tâc-ı kistrâ gibi dolu olup, genişliği de zümrüt bir yaygı gibi görünür. Lezzeti sanki saf su gibi akan ve tadı uzun süre gitmeyen canlı bir ruhtur. Zevk ü sefa toplantısı her yerde olursa da vatan şarabının sohbeti bir başka neşe vermektedir. Ondandır uzun zamandır ayrı kalalı bana vatanın çakıllığı kiblegâh oldu. Feleğin ardı ardına gelen fitnesi mecbur etti, yoksa kim vatanın köhne yerini terk ederdi. Vatanın hayali yer yer teselli etmese onun aşırı sevgisi şübhesiz ki beni bitirirdi. İnsan için en uzak ceza olmamış olsaydı, onun için vatandan ayrı kalma cezası verilmezdi. Vatanın kırmızı lalesinin yanığının aksisi, gönül çimenliğinin sahnesini gözüme yaralar içinde kalmış bir hâlde gösterir. Havaya doğru her baktığımda gözüme vatanın çehresi görünür. Gurbet acısıyla tükenen vatan çocukları sevgiliye kavuşmayla hayat bulurlar. Bir kişi gurbet elde saygın olsa dahi onun kalbi elbette vatani arzu eder. İçimin “Tür”unda kavuşmayı arzu ederken vatanın çakan şimşegi beni kararsız kıldı: vatan Leylâsı artık beni göremezsin diyerek yüzünün müjdesini güzelce imâ etti. Yalnız çevik anlayış kuvvetiyle hallolmaz; gönül ehline bu vatan muammâsı binde bir (çözülür). Vatanın hayali dikkatli bakıldıkça her an bir sevgili sûretine girer. Vatanın damga heyeti incelese herkesin ne kumaşta olduğunu işaret eder. Eğer bir kimse vatanın alnını süsleyen kişi olsa, uzun ömürlü ve parlak imanlı olur. Nefis parasını vatanın ihyası için harcayan Mesih'in sırrına mazhar olur. Hiç kimse kendi nâmıyla beliremez; vatanın isimleri, kimliğinin keşfine sebep olur. Nâmu vatanın imzası ile süslenmese geçmişin eserlerinin kimin olduğu bilinir miydi; hükümdarlar, değeri olmamış olsaydı yoluna can feda ederek vatan kavgası yaparlarmıydı? Vatani ibret gözüyle seyreden, takdirin sûretler evinin sırrına vâkıf olur. Vatanın kimyasının kısmet dolu hazinesinin parası ne kadar sarf olsa da aslı eksilmez. Vatanın hamile gecesi nice hayırlı evlâdı birbiri ardına dünyanın kucağına koymadadır. Vatanın geceyi süsleyen mumu ne zaman yükselse melekler hep yere inerler. Vatan arzının sahası zaferin arka kuvveti, “barış doğusu” ve “kavga batısı”dır. Vatan denizinin sahili bir kez dalgalanıp çarpışsa emel dağının eteği o anda saf inciyle dolar. Elde bulunan vatanın en büyük nimeti varken izzet ve ikbâli dışardan aramak revâ mıdır? Vatanın balı sanki bize gökten inmiş minnetsiz ve eziyetsiz bir İlâhî lütuftur. Vatanın eczasının parlaklık veren artıcı kuvveti herkesin akâbetini temin eder. Aşağılık feleğin Zâl'ine dalkavukluk etme; eğer devlet istersen ,(ancak) vatana dost gibi görün. Vatanın süveydâsı mukaddes nurların feyziyle, gönül çeken yüzü gibi daima saf ve ayındır. Gülün özü, vatanın parlak Zühresi ufku dolaşırken seyredip güzelliğine meftun olmuş; Utarid de onun resmini alıp aya asmış ki vatanın güzel heykeli sinesinde görünmektedir. Vatanın en güzel görünüşü feleğin gözüne düşünce dünyayı gören gözünü kamaştırır. Vatan Züleyhâsı öyle bir âfet-i candır ki binlerce düşkün aşığını yok etti. Vatanın gümüşlüğü yer yer şeklini değiştirerek tıpkı Mûsâ'nın âsâsı gibi hasmına titreme getirir. Vatanın

Ülker yıldızı hakikat nurlarını yaymakla yer kürenin altı yönünü nurla doldurdu. Bunu feleğin fanusunun havsalası almayıp çatladı ve vatanın değeri ikiye katlanıp tâ arşa kadar çıktı. "Vatanım" ismi kara talihimin ikizi olup, vatan imlâsı onu üstün kılmanın efdali olmuştur. O büyük şehir hünerlilerin menşeidir, bu vatanın biricik üstün kimsesi işte ona şahittir. Vatanın parlak aynasının aydın içli yüzü, bütün hâllerin sırlarını gönüme gösterir. İşlerin düğümü tedbir elime, vatanın sırlarının çözümü de düşünce turnağıma bağlı gibidir. Dünyada vatanın böyle bir mucizeli ve gönül süsleyen şiirini söyleyen varsa çıkarısın görelim. Lâkin bir zamanlar vatanın akıllı bir hocası olmuşken felek şimdi beni akılsız ve silik etti. Gam yiyen gönüle vatanın bu parlak manzumesi dünyada kıyamete kadar benim bir yâdigârim olsun. Ey kalem, vatanın kaşiyeli nazmı zihne sıkıntı vermeden sözü maksada çevirelim. Vatanın konuşan papağanı ne zaman söze gelse bülbülü dilsiz edip goncayı da güldürür. Vatanın ankâsı eger azamet dağı üzerinde kanat açsa hemen dünyayı uzun kanatlarının altına alır. Vatanın lalası yumuşaklıkla gözlerini korkutmasa acaba zamanın birtakım insanları zabt olunur muydu? Vatanın iyi huylu babası çocuklarını daima iyilik ve okşamayla sevindirir. Sığınağımız vatan tûbâsının gölgesi olmasa feleğin gönül yakan darbesine dayanılır mıydı? Vatana gelen bu hesaba gelmez şeref, vatana parlaklık veren padişahın eseridir. Şimdi dünyada vatan için mütalaa süren cihanın şâhı Hazret-i Abdülhamid Handır. O, öyle bir eşsiz cevherdir ki vatanın şaşı adamı onun zatına baksa benzerini göremez. Vatanın yüksek tahtı talih bereketiyle dünya cihetinin ötesini aydınlattı. Bu gidişle yerkürenin her ciheti şüphesiz, vatanın çok hızlı koşan atının ayağının altında kalır. Vatanın Naimâ'sı ile Cevdet'inin kalem mahsulünü çok okudum, onun bir benzerini görmedim. Vatanın büyük hükümdarına edilen hizmetin kurtuluş sebebi olduğunda şüphe mi var? Ey zatına nisbelle şan ve şeref bulan vatan, ve ey devletinin eşiğinin tozu vatanın kimyası olan! Büyüklük kılıcının korkusuyla vatan sahrasının bir avuç haydudu her tarafta yok oldu. Vatanın köhne köşeleri senin zamanında feleğin kiskanılanı olacak kadar izzet ve şeref buldu. Vatanın biricik incisi dünyada mezada çıksa kimse bir fiyat süremez ve yine sende kalır. Senin şimdi adâletli devrinde vatanın kış mevsimi, eski zamanın nevbaharı gibidir. Senin tahtgâhın sidre canibinde vatanın sırça köşkü olalı şânın debdesini aldı; öyle şan aldı ki şimdi feleğin beyt-i mamuru vatanın arkadaşı ve yoldaşı olamaz. Vatanın birçok kısırâsı eşiğine yüz sürüp değer, şeref ve nam kazandı. Vatanın kınalı keklığı onun kanadının altında olmasa bir çakır pençesine düşerdi. Sende bu keramet varken vatanın tuğrası her hükmünü tüm dünyada su gibi yürütür. Senin lütfunun bereketiyle vatanın cennet yurdu feleğin haksız zulmüyle dünyanın cevrenden uzaktır. Vatanın beyaz tennuresinin günahsızlık eteği senin mübarek devrinde hiç lekelenmedi. Vatanın kör gözünün bebeği senin azametinin incisinin tozunun iksirinin bereketinden parlaklık buldu. Ey gönül, zamanı geldi, gel sıdkile dua et de o, vatanın nimetlerini düzüp yapan kabul etsin. Allahu velliyü't-Tevfik senin saltanatının övüncü namına sonsuza değin vatani yerinde bıraksın. Her ne kadar vatan düşmanı zümre varsa vatani yok olsun, ahireti de cehennem.

Vatan Kasidesi'nin Metni

Der-hakk-ı pâdişâh-ı cihân sâhib-kırân-ı zamân es-sultânu ibnü's-sultânu
ibnü's-sultân el-gâzî Abdülhamîd Han halledallahu mülkehu ilâ-âhiri'd-devrân
feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Cân verir âdeme bûy-ı gül-i ra' nâ-yı vaţan
Cevher-i cân mı ' aceb hâk-i güher-zâ-yı vaţan

Bâğ-ı firdevse mûmâşil görünürdü gözüme
Nazar etsem ne vaķit gülşen-i şahrâ-yı vaţan

Tâc-ı kisrâ gibi pürdür güher-i küh-sârı
Görünür ferş-i zümürüd gibi peynâ-yı vaţan
Lezzeti zâ 'ıkadan haylî dem olmaz zâ 'il
Şanki bir rûh-ı revân âb-ı muşaffâ-yı vaţan

Gerçi her yerde olur encümen-i zevk-i şafâ
Başka bir neş 'e verir şöhet-i şahbâ-yı vaţan

Dür u mehcür olalı haylî zamândır andan
Kıble-gâh oldu baña cânib-i baĥâ-yı vaţan

Felegiñ fitne-i pey-der-peyi mecbür etdi
Yoķsa kim eyler idi terk-i kühen-câ-yı vaţan

Şübhesiz fart-ı maĥabbet beni eylerdi helâk
Câ-be-câ tesliye-baĥş olmasa hulyâ-yı vaţan

Olmamış olsa idi âdeme aķşâ-yı cezâ
Hüküm olunmazdı anıñ ĥaķķına iclâ-yı vaţan

Dâğ-ber-dâğ eder şahn-ı çemen-zâr-ı dili
Dîdeme ' aks-i ruĥ-ı lâle-i ĥamrâ-yı vaţan

Eylesem ' atf-ı nazar cev v-i havâya her-bâr
Görünür başırama şüret ü sîmâ-yı vaţan

Kesb eder vuşlat-ı dîdâr ile tâze ĥayât
Ėam-ı ĥurbet ile bî-tâb olan ebnâ-yı vaţan

Muĥterem olsa daĥi bir kişi ĥurbet ilde
Eder elbette anıñ ĥalbi temennâ-yı vaţan

Ṭūr-ı sīnemde temennī-i vişāl eyler iken
Bī-ķarār etdi beni berķ-i tecellā-yı vaṭan

Eyledi müjde-i dīdārımı ḥüsn-i imā
Göremezsiñ beni artık deyü Leylā-yı vaṭan

Yalñız kuvve-i derrāke ile ḥall olmaz
Biñde bir ehl-i dile işbu mu' ammā-yı vaṭan

Her dem ü laḥzada bir şüret-i dil-dāra girer
Çeşm-i im' ān ile bakdıķça heyūlā-yı vaṭan
Ne kumāş olduğunu herkesiñ imā eyler
Olsa tedķik-i nazar hey 'et-i tamgā-yı vaṭan

' Ömrü efzūn olur rüşen olur imānı
Olsa bir ādem eger nāşıye-pirā-yı vaṭan

Mazhar-ı sırr-ı Mesīhā olur ol kim ki eder
Şarf-ı nakdīne-i enfās ile ihyā-yı vaṭan

Kendi nāmıyla ta' ayyūn edemez her kiemse
Bā' iş-i keşf-i hüviyyet olur esmā-yı vaṭan

Bilindir miydi kimiñ olduğu āşār-ı selef
Olmasa nāmı tırāzende-i imzā-yı vaṭan

Olmamış olsa idi ķadri eder miydi mülūk
Cān fedā eyleyerek yolına ğavgā-yı vaṭan

Vāķıf-ı sırr-ı şuver-ḥāne-i takdīr olur
Çeşm-i ' ibretle eden seyr ü temāşā-yı vaṭan

Şarf olsa ne ķadar aşlına gelmez nokşān
Nakd-ı gencine-i pür-vāye-i kimyā-yı vaṭan

Vaz' -ı āġuş-ı dehr etmededir pey-der-pey
Nice ḥayrū'l-ḥalefi leyle-i ḥublā-yı vaṭan

Dökülürler yere hep muḥteremān-ı ķudsī
Ser-firāz olsa ne dem şem' -i şeb-ārā-yı vaṭan

Maşrıķ-ı şulḥ u silm maġrib-i āşūb u cedel
Kuvve-i zahr-ı zafer sāḥa-i ğabrā-yı vaṭan

Dāmen-i küh-i emel ol dem olur pür dür-i nāb
Etse bir kerre telāṭum leb-i deryā-yı vaṭan

Ne revā ‘ izzet ü iḳbālını ilden aramak
Var iken elde olan ni‘ met-i ‘ uzṃā-yı vaṭan

Öyle bī-menn ü ezā luṭf-ı İlāhīdir kim
Nāzil olmuş gibi gökden bize selvā-yı vaṭan
Herkesiñ ‘ āḳıbet-i ḫālını te’ mīn eyler
Ḳuvve-i nāmiye-i fer-dih-i eczā-yı vaṭan

Zāl-i gerdūn-ı deni-ṭab‘ a tekāpū etme
Devlet isterseñ eger eyle müdārā-yı vaṭan

Rū-yı dil-cūsı gibi şāf u münevver dā’im
Feyz-i envār-ı muḳaddesle süveydā-yı vaṭan

Seyr edip cevher-i gül ḫüsnine meftūn olmuş
Devr ederken ufḳı Zühre-i zehrā-yı vaṭan

Resmini almış ‘ Uṭārid mehe ta‘ līḳ etmiş
Sīnesinde görünür heykel-i zībā-yı vaṭan

Felegiñ çeşm-i cihān-bīnini pür-ḫīre eder
Düş olunca gözine şüret-i selmā-yı vaṭan

Nice biñ ‘ āşık-ı üftādesini etdi helāk
Öyle bir āfet-i cāndır ki Züleyḫā-yı vaṭan

Ḳaşmına lerze verir hem-çü ‘ aşā-yı Mūsā
Cā-be-cā şeklini tebdīl ile sim-nā-yı vaṭan

Neşr-i envār-ı ḫaḳīkat ile pür-nūr etdi
Şeş-cihāt-ı küre-i dehri şüreyyā-yı vaṭan

Almayıp ḫavşalası çatladı fānūs-ı felek
Çıkdı tā ‘ arşa kadar ḳadr-i dü-bālā-yı vaṭan

Vaṭanım ismi siyeh ṭālī‘ imiñ tev’emidir
Ki aniñ efḫāl-i tafḫīlidir imlā-yı vaṭan

Menşe’-i ehl-i hünerdir o sevād-ı a‘ zam

İşte şâhid aña bu fâzıl-ı yektâ-yı vağan

Gösterir gönlüme esrâr-ı şü 'ünâtı bütün
Rû-yı rûşen-dil-i mir 'ât-ı mücellâ-yı vağan

Yed-i tedbîrime vâbeste gibi ' aqd-i umûr
Nâhun-ı fikretime hâll-i hafâyâ-yı vağan
Var ise söyleyen ' âlemde çıkarısın görelim
Böyle bir mu' ciz-edâ nazm-ı dil-ârâ-yı vağan

Lîk bi-hüş u humûl etdi beni şimdi felek
Bir vaqıt olmuşiken h~âce-i dâñâ-yı vağan

Yâdigârım ola ' âlemde benim haşre kadar
Dil-i gam-h~âra bu manzûme-i garrâ-yı vağan

Ey kalem nakl-i kelâm eyleyelim maqşûda
Vermeden zihne keder nazm-ı muqaffâ-yı vağan

Bülbülü ebkem edip gonceyi handân eyler
Gelse güftâra ne dem tûfî-i güyâ-yı vağan

Per-güşâ olsa eger kâf-ı şükûh üzre hemân
Zîr-i şeh-bâla alır ' âlemi ' ankâ-yı vağan

Zabı olur muydu ' aceb bir taqım ebnâ-yı zamân
Gözünü rıfkile korqutmasa lâlâ-yı vağan

Dâ 'imâ luţfu nevâziş ile hurrem-dil eder
Nîk-reftâr olan evlâdını bâbâ-yı vağan

Felegiñ şadme-i dil-süzına tākāt mı gelir
Olmasa me 'menimiz sāye-i tûbâ-yı vağan

Vağana lâhîk olan bu şeref-i lâ-yuhşâ
Eşer-i pâdişeh-i şa ' şa ' a-bağşâ-yı vağan

Hâzret-i şâh-ı cihân ' Abdü'l-Hamîd Han
Şimdi ' âlemde odur sâniha-fermâ-yı vağan

Öyle bir cevher-i yektâ ki mişâlin göremez
Zâtına etse nazar merdüm-i şehlä-yı vağan

Mâ-verâ-yı cihet-i ' âlemi tenvîr etdv
Yümn-i ikbâli ile taht-ı mu' allâ-yı vağan

Bu gidişle küre-i arzîñ olur her ciheti
Şübhesiz pâ-zede-i esb-i sebük-pâ-yı vağan
Görmedim mişlini çok kerre gözümden geçdi
Eşer-i hâme-i Cevdet'le Na' imâ-yı vağan

Sebeb-i fevz ü necât olduğuna şübhe mi var
Hidmet-i fâhire-i dâver-i dârâ-yı vağan

Ey bulan zâtına nisbetle vağan şân u şeref
Vey olan hâk-i der-i devleti kîmyâ-yı vağan

Havf-ı şemşîr-i celâliñ ile hep oldu telef
Sû-be-sû şirzime-i reh-zen-i şahrâ-yı vağan

O kadar ' izz ü şeref buldu zamânında seniñ
Oldu maḥsûd-ı felek köhne-zevâyâ-yı vağan

Kimse bir pey süremez olsa cihân içre mezâd
Yine zâtında kalır cevher-i yektâ-yı vağan

Nev-bahârı gibidir eski zamânıñ şimdi
Devr-i ' adliñde seniñ mevsim-i sermâ-yı vağan

Taht-gâhıñ olalı debdebe-i nâm aldı
Cânib-i sidrede kâşâne-i minâ-yı vağan

Öyle şân aldı zamânında ki şimdi olamaz
Beyt-i ma' mûr-ı felek hem-ser ü hem-pâ-yı vağan

İ' tibâr u şeref ü nâmı cihân-gîr oldu
Yüz sürüp der-gehiñe bir nice kîsrâ-yı vağan

Olmasa zir-i cenâhında olurdu dūçâr
Bir çakır pençesine kebk-i muḥannâ-yı vağan

Bu kerâmet var iken sende bütün dünyâda
Yürüdür şu gibi her ḥükmünü tuğrâ-yı vağan

Sitem-i ğadr-i felek cevri dehirden ḥâlî
Feyz-i luḫfuñla senin cennet-i me'vâ-yı vağan

Leke-dâr olmadı hiç 'aşr-ı hümâyûnuñda
Dâmen-i 'işmet-i tennûre-i beyzâ-yı vañan
Feyz-i iksîr-i gubâr-ı dürr-i iclâlîñden
Buldu fer merdümek-i dîde-i 'amâ-yı vañan

Äıdkile eyle du' â geldi zamânı ey dil
Müstecâb eyleye ol münşî-i âlâ-yı vañan

Tâ-ebed eylesin Allahu velliyü't-tevfîk
Mefñar-i salñanatıñ nâmına ibkâ-yı vañan

Vañanı hâk ola hem dâr-ı beğâsı düzañ
Var ise her ne kadar zümre-i a' dâ-yı vañan

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, A. (1986), İki Vesika, AÜİFD XXVIII, Ankara.
- Azamat, N. (1984), Kuşadalı İbrahim Halvetî, Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul.
- Ali Nazîmâ-Faik Reşad (2002), Mükemmel Osmanlı Lügatı, (Haz. A. Birinci, K. Yetiş, F. Andı, E. Ülgen, N. Sağlam, A.Ş. Çoruk) TDK, Ankara.
- Banarlı, N.S. (1972), Edebiyatımızda Vatan Sevgisi ve Fikret'in Vatancılığı-I, Kubbeaiti Akademi Mecmuası, nr.4, s.51-64.
- Birinci, Necat (1998), Namık Kemal'den Önce Şiirimizde Vatan Teması Üzerine, Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri, DAÜ, 27-28 Nisan, s.47-58.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri (OM), Ankara 2000.
- Dinî Terimler Sözlüğü (t.y), "Vatan maddesi", C.II, İhlas Gazetecilik Yay.
- Çakır, Ömer (2009), Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856), Turkish Studies International Periodical for the Languages, Volume 4 /1-II Winter 2009, s.1837.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA, 1993), Çerkeşî Mustafa Efendi, C.8, s.272 İstanbul.
- Duran, Faik Sabri (1939), Yeni Türkiye Coğrafyası: Orta Mektep Üçüncü Sınıf, Kanaat Kitabevi İstanbul.
- Enginün, İnci (1993), Namık Kemal ve Tiyatro, Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal. Ankara: AKM Yayını, s.13-24.
- Gökberk, Macit (1997), Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk, Yenigün Haber ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, Ağustos, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin (1955), 100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi, Işıl Matbaası, İstanbul.
- Koç, Nizamettin (1981), Atatürk ve Eğitim, Şafak Matbaası, Ankara.
- Korkmaz, Abdullah (2006), Değişme Farklılaşma, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Kasaid-i Tefvik (1304), Mihran Matbaası, İstanbul.
- Lewis, Bernard (1993), Modern Türkiye'nin Doğuşu (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara.
- Müstakimzâde S. Sadeddin (1978), Devhatü'l-meşayih.ts. (maa zeyl. hz. Ahmed Rifat Efendi) İstanbul.
- Mütercim Âsım (1304), Kâmûs Tercümesi, C.IV, İstanbul, (Kitapçı Rizeli Hasan Hilmi Efendi tab'i)
- Özgül, M. Kayahan (2000), Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi, TDV Yay., Ankara

- Seferoğlu, Ő. K.-Başbuğ, H. (1985), Millet ve Milli Birlik Bilinci, Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Sertođlu, M. (1986), Osmanlı Tarih Lùgati, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Sütçü, Tefvik (2004), Tanzimat sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi, İÜ SBE, Doktora tezi, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1989), Kamus-ı Türki, Çağrı Yay., 3.bs., İstanbul.
- Yazgan, Çağdaş Ümit (2007), Osmanlıdan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Vatan Anlayışı, Eđitiřim Dergisi E-Eğitim, Bilim ve Sanat Dergisi, Őubat, Sayı:14.
- Yusuf Hâlis Efendi (1872), Şehnâme-i Osmânî, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul.

